

IĞDIR'DA KAYISI TARIMI VE BAŞLICA SORUNLARI

Yrd.Doç.Dr. Mete ALIM*
Dr. Günay KAYA**

ÖZET

Bu çalışmada, Iğdır'da kayısı yetiştiriciliğinin coğrafi esasları, üretim durumu ve karşılaşılan sorunlar incelenmeye çalışılmıştır. Doğal çevre özellikleri açısından fazla seçici olmayan kayısı, Türkiye'de geniş bir alanda yetiştirilmektedir. Ülkemiz 500 bin tonun üzerindeki yıllık yaş kayısı üretimi ile dünyada ilk sıradadır. Kayısı üretimi yıllar arasında büyük dalgalanmalar göstermektedir. Malatya ili Türkiye kayısı üretiminin % 50'den, araştırmamıza konu olan Iğdır ise, bazı yıllar Türkiye kayısı üretiminin % 5'den fazlasını vermektedir. Özellikle, haziran ayının son haftasında olgunlaşan "şalak" çeşidi sofralık olarak büyük merkezlerde tüketilmektedir. Tamamı taze olarak tüketilen, albenisi ve lezzeti çok iyi olan Iğdır kayısının yeterince tanınmadığı, üretim ve pazarlama ile ilgili önemli sorunları olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Meyve, kayısı, tarım, üretim ve pazarlama, sorunlar.

* Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi A.B.D.,Erzurum. e-mail: metealim@atauni.edu.tr

** Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Erzurum.

ABSTRACT

In this study, we aimed at investigating the problems faced, production and geographical basis of apricot production in Iğdır. Apricot, having not many distinctive features with regard to naturel environmental conditions, is produced in a wide area in Turkey. Turkey is the first in apricot production in the world with over five hundred thousand tons. Apricot production vary greatly in years. Malatya produces more than 50 % total apricot production of Turkey and iğdır, our study area, gives more than 5 % of Turkey production in some years. The type "şalak" which grows asspecially in late june is cosumed in major centers. It can be said that apricot produced in iğdır which is consumed fresh and having an attractive appearance and taste is not well-known and it has, at the same time, both production and market problems.

Key Words: *Fruit, apricot, agriculture, production and marketing, problems.*

Ovada kayısı, elma, şeftali, armut, üzüm, kiraz, vişne, ceviz gibi birçok meyve yetiştirilmektedir. Bunlardan özellikle kayısı başta olmak üzere, elma ve şeftali yetiştiriciliği yöre çiftçisi için önemli bir gelir kaynağıdır. Bazı yıllar ilkbahar aylarında görülen geç donlarla ürün alamama riski yüksek olsa da, kayısı ağaç sayısı ve üretim miktarı bakımından diğerlerine göre çok daha önemlidir.

Kayısının Latince adı *Prunus armeniaca L. veya Armeniaca vulgaris Lam* olduğu için anavatanı Ermenistan olarak algılsa da asıl anavatanı Çin'in kuzeydoğu dağlık alanları ile Orta Asya ve Mançurya'yı içine alan geniş bir bölge olarak kabul edilmektedir (<http://ebkae.gov.tr>). Kayısı MÖ. IV. Yüzyılda İran'dan Anadolu'ya girmiş (M.Ö.330-323, Büyük İskender'in Asya seferleri sırasında) ve buradan da Yunanistan ve İtalya üzerinden Avrupa'ya yayılmıştır (Anonim, 1996, s.24). Kayısı Asya'da İran, Afganistan, Türkiye ve Türkistan'da; Avrupa'da özellikle Akdeniz kıyılarında; Afrika ve Avustralya'da; Amerika'da Arjantin, Şili ve ABD'de yetiştirilmektedir. Kaliforniya Dünya kayısı üretiminin yaklaşık olarak % 35-40'ını vermektedir (<http://kaum.edu.tr7kaum10.html>). Türkiye yıllık 500 bin tonluk üretimle dünya yaş kayısı üretiminde birinci sıradadır. Ülkemizde kayısı üretimi başta Malatya olmak üzere, Elazığ, Erzincan, Sivas, İçel (Mut), Antalya, Hatay, Kars, Isparta ve Iğdır yörelerinde yapılmaktadır.

KAYISININ DOĞAL ÇEVRE İSTEKLERİ

Kayısı kışları soğuk, yazları sıcak ve kurak geçen iklim bölgelerinde iyi yetişir ve ağaç başına verim yüksek olur. Meyvelerin olgunlaşma döneminde atmosferdeki nem oranının düşük olması ve sıcaklık değerlerinin çok yüksek olmaması ürün kalitesi açısından oldukça önemlidir. Kayısı ağacı yarı sıcak ve kurak geçen bölgelerde, dağların bol güneş gören güneye bakan eteklerinde derin ve su tutmayan, az meyilli ve hafif kireçli olan yamaçlarda iyi yetişmektedir. Kayısı ağacının gövde ve dalları kış aylarında -35°C kadar düşen soğuklara dayanmaktadır. Kayısı çiçekleri ıslak olmamak şartıyla, -1°C'ye kadar düşen ısı derecesine mukavemet ederler (<http://www.bahce.biz/bitki/meyve/kayisi.html>).

Tablo 1. Iğdır'ın Başlıca İklim Özellikleri.

	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Sıcaklık (°C)	-3.6	-1.0	5.4	12.2	17.9	21.7	25.6	24.8	19.2	12.0	5.6	-0.3	11.6
Yağış (mm)	18.3	16.1	22.0	29.5	46.1	33.6	13.2	10.2	13.6	24.0	18.0	13.4	257.6
Bağıl Nem(%)	72	70	62	57	60	55	53	54	59	67	72	73	63
Mutlak Max. Sic.	18.3	22.2	25.6	30.1	34.4	39.2	41.5	41.8	38.1	31.6	26.2	19.2	41.8
Mut. Min. Sic.	-28.4	-28.0	-16.0	-7.6	-1.4	2.4	8.4	7.2	1.6	-7.0	-15.6	-30.3	-30.3
Dolulu Günler	27.6	22.6	16.6	2.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.2	14.7	35.6	112.5
Dolulu Günler	0	0	0	0.4	0.6	0.7	0.2	0.1	0.0	0	0	0	2.0

Kaynak: D.M.İ.G.M. Kayıtlarından Derlenmiştir.

Iğdır'da yükselti faktörüne bağlı olarak iklim özellikleri çevresine göre farklılıklar göstermektedir. Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verilerine göre, yıllık sıcaklık ortalaması 11.6 °C 'dir. Bu değer komşu iller, Ağrı'da 6.5 °C ve Kars'ta 4.3 °C'dir. Ortalama 25.6 °C ile temmuz en sıcak, ortalama -3.6 °C ile ocak en soğuk aylardır. Karasallığın bir sonucu olarak 28.8 °C' yi bulan bir sıcaklık amplitüdü ortaya çıkmaktadır. Tablo 1'de de görüldüğü gibi mutlak en düşük sıcaklık değerleri ekim ile nisan ayları arasındaki devrede 0 °C'nin altına düşebilmektedir. Bu devrede görülen don olaylarının yörede tarımsal faaliyetlere önemli zararlar verdiği bilinmektedir. Iğdır Türkiye'nin en kurak sahalarından biridir.Yıllık ortalama yağış miktarı ise 257.6 mm ile bölge ortalamasının (559 mm) hayli altındadır. Yağış maksimumu ilkbahar ve yaz başlarına rastlamaktadır. Bölgede en fazla batı sektörlü (SW,W,NW) rüzgarlar esmektedir. Bunları, kuzeyden esenler takip etmektedir. 19 yıllık ortalamalara göre, Iğdır'da açık günler sayısı 98, kapalı günler sayısı ise 65 günü bulmaktadır (Güner,1993, s:32).

Iğdır'da soğuk kışlar ve sıcak-kurak yazlarla karakterize edilebilecek iklim özellikleri kayısı tarımı için oldukça elverişli koşullar oluşturmaktadır. Meyvelerin olgunlaştığı dönemde havadaki bağıl nem oranının düşük olması (% 53) ve sıcaklık değerlerinin yüksek olmaması (ortalama 25 °C) Iğdır kaysısının meyve kalitesini olumlu yönde etkilemektedir. Çünkü, olgunlaşma döneminde havanın nemli ve sisli olması kayısıda *çil hastalığına*

(sclerotinia) sebep olmaktadır (Özbek, 1978, s:195). Iğdır'da iklimin kayısı tarımına olumsuz yöndeki etkisi ise tüm ülkemizde olduğu gibi ilkbahar aylarında görülen geç donlar ile kendini göstermektedir. İlkbahar geç donları özellikle karasal iklimin hakim olduğu iç bölge ovalarında etkili olmaktadır. İlkbaharda sıcaklık terselmesi sonucu ova tabanına inen hava kütleleri kayısı çiçeği soğuğa karşı çok hassas olduğu için, çiçek açmak üzere olan veya açmış ağaçlara büyük zarar vermektedir. Bazı yıllar hiç ürün alınamayabilmektedir. Kayısı tarımını olumsuz etkileyen bir diğer faktör ise, çiçek açma döneminde görülen sıcak ve kuru rüzgarlardır. Sıcak ve kuru rüzgarlar çiçeklerin dökülmesine ve rekoltenin düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca zaman zaman görülen şiddetli dolu yağışları da kayısı üretiminde önemli zararlara yol açabilmektedir.

Kayısı ağaçları genellikle bol su istemez. Meyvelerin irileştiği ve olgunlaştığı dönemde sulanması gerekir. Su tutan derin topraklara dikilmiş meyve ağaçlarının zambak çıkardığı, çiçek ve meyve döktüğü bilinmektedir. Bu anlamda Iğdır'ın yağış koşulları uygun olup, sulama imkanları da mevcuttur. Yalnız sahada taban suyu yüksek olduğu için sulamanın dikkatle yapılması, fazla su verilmemesi gerekmektedir. Ayrıca verilen suyun miktarı ve zamanlarının toprak çeşidi ve arazi durumuna göre değişebileceği de unutulmamalıdır. Toprak istekleri bakımından ise fazla seçici olmayan kayısı, besin maddelerince zengin, ince dokulu, tınlı veya tınlı-kireçli topraklarda çok iyi yetişen bir meyvedir (Koday, 2003, s:196). Ayrıca, kayısı bahçelerinde yılda en az iki kez toprağın işlenmesi oldukça önemlidir. Böylece hem ağaçların kökleri havalandırılmış hem de yabancı otlar temizlenmiş olacaktır.

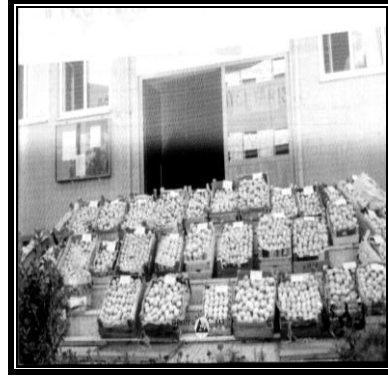
YETİŞTİRİLEN BAŞLICA KAYISI TÜRLERİ

Iğdır'daki kayısı ağaçlarının % 85'ni Şalak (aprikoz), geriye kalan % 15'lik kısmını Ordubat, Teberze ve Teyvent (ağerik) ve diğer türler oluşturmaktadır. Iğdır İl Tarım Müdürlüğü Çalışma Raporlarına göre, sahada yetiştirilen başlıca kayısı türleri aşağıda belirtilmiştir (Iğdır İl Tarım Müdürlüğü, 1997. s:27).

Şalak: Yörede yetiştirilen kayısının % 90 kadarını bu tür oluşturmaktadır. Erkençi, çok iri, hafif tüylü bir çeşittir. Meyvenin eti çok sulu, yarma lifleri az ve görünümü çok güzeldir (Fotoğraf 1,2).

Fotoğraf 1. Iğdır Kayısının (Özellikle Şalak Türünün) albenisi çok yüksektir .

Fotoğraf 2. 2001 yılında Yapılan Yarışmada Sergilenen Kayıslar.

Şekerpare: Olgunlaşması şalak çeşidi ile aynı döneme rastlar. Meyvesi tam olgunlaşmadan tatlanıp sulanarak yarılma gösterir. Meyve eti sulu, çekirdeği ete yapışık, az lifli ve albenisi iyi değildir.

Orduvat: Orta erkençi bir tür olup Şalaktan sonra olgunlaşır. Kurutmalık bir türdür. Verimi yüksek olup, çillilik göstermez. Hafif tüylü, orta sulu, albenisi orta, aroması iyidir.

Beyaz Reçellik (Teyvent): Yöre halkı tarafından “ağ erik” olarak bilinmektedir. Geç olgunlaşan bir çeşit olup olgunlaşma döneminde diğer kayısı çeşitlerine göre daha sert ve daha dayanıklıdır. Ağaçları şalak türü kadar büyük taç yapmaz. Hafif tatlı krem renklidir. Biraz çillilik gösterir.

Teberze: Şalaktan sonra olgunlaşır. En çok çillilik gösteren türdür. Şıra oranı yüksek olup özellikle köftel, pestil ve pekmez yapımına uygundur. Albenisi yüksektir.

Yabani Çöğür I ve II: Geç olgunlaşan türlerdir. Ekonomik öneme sahip değillerdir. Bağ, bahçe ve tarla kenarlarında bulunurlar. Bahçe halinde rastlanmaz. Albenisi iyi değildir.

ÜRETİM VE PAZAR DURUMU

Daha önce de belirtildiği gibi kayısı dünyada geniş bir alanda yetişme olanağı bulan meyvelerden biridir. Bunda düşük sıcaklık değerlerine nispeten dayanıklı olması, yağış isteklerinin çok fazla olmaması önemli rol oynamaktadır. Dünya yaş kayısı üretiminde Türkiye, 500 bin tonun üzerindeki üretimi ile ilk sırada gelmektedir. Türkiye bu üretimi ile dünya yaş kayısı üretiminin % 20'den fazlasını vermektedir. Dünya yaş kayısı üretiminde ülkemizi sırasıyla B.D.T., İran, Pakistan, İspanya, İtalya, Fas ve A.B.D gibi ülkeler takip etmektedir (Tablo 2). Dünya yaş kayısı ihracatında ise, İspanya %32, Fransa % 28.8, İtalya %10 7, Suriye % 4.6 ve Yunanistan % 3.1'lik paya sahip iken, üretimde ilk sırada bulunan ülkemiz sadece % 0.5'lik bir paya sahiptir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001, s:165).

Tablo 2. Ülkelerin Yıllara Göre Yaş Kayısı Üretimleri (1998).

Ülkeler	Üretim (Bin Ton)	Ülkeler	Üretim (Bin Ton)	Ülkeler	Üretim (Bin Ton)
Türkiye	538	Çin	96	Irak	32
B.D.T *	312	Yunanistan	38	Macaristan	25
İspanya	152	Suriye	50	Şili	33
İtalya	142	G.Afrika	65	Arjantin	19
Fransa	160	Lübnan	62	Avustralya	27
İran	198	Mısır	45	Yugoslavya	8
ABD	107	Cezayir	40	Tunus	32
Pakistan	190	Romanya	37	Bulgaristan	20
Fas	117	Afganistan	38	Dünya	2.670

Kaynak : FAO, 1998.

Türkiye kayısı üretimi yıllar arasında büyük dalgalanmalar göstermektedir. İlkbahar geç donlarının etkisi ile bazı yıllar üretim 300 bin tonun altına ineabilmektedir. Türkiye üretiminde ise Malatya ili başta gelmektedir. Aslında Malatya dünyanın da en önemli kayısı üretim merkezidir. Türkiye kayısı üretiminin her yıl yaklaşık % 50'si bu il

* Bağımsız Devletler Topluluğunun üretim miktarına; Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldavya, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna gibi ülkelerin de üretimleri dahildir.

tarafından üretilmektedir. Malatya’da üretilen kayısının % 90’nı kurutmalık olarak pazarlanmaktadır. Malatya, Erzincan, Elazığ, Niğde, Nevşehir illerinde kurutmalık; Iğdır da dahil diğer illerde ise sofralık olarak üretim ön plandadır (Tablo 3). Tablo 3’te özellikle ağaç başına verimin en yüksek olduğu il olarak ortalama 70.3 kg/ağaç ile Iğdır dikkat çekmektedir. Ağaç başına verimin Malatya’da 24.6 kg/ağaç olduğu görülmektedir. Ayrıca Iğdır kayısında ağaç başına verimlilik, Türkiye ortalamasının iki katı kadardır. 1992-2000 yılları arasında Iğdır kayısında ağaç başına verim ortalaması 77 kg iken, Türkiye ortalaması 36 kg kadardır (Iğdır Tarım Master Planı, 2002, s:54).

Tablo 3. Ülkemizde Kayısı Üretiminin En Fazla Yapıldığı İller Ağaç Sayısı, Yaş Kayısı Üretimi ve Ağaç Başına Ortalama Verim.

İller	Ağaç Sayısı (Bin)	Üretim (Ton)	Verim kg/Ağaç	İller	Ağaç Sayısı (Bin)	Üretim (Ton)	Verim kg/Ağaç	İller	Ağaç Sayısı (Bin)	Üretim (Ton)	Verim kg/Ağaç
Malatya	6.113	142.6	24.6	Iğdır	147	5.3	70.3	Kars	79	3.4	58.3
Erzincan	975	13.1	16.9	Hatay	177	4.0	30.2	Niğde	78	2.2	31.7
K.Maraş	943	8.4	12.2	Afyon	148	2.5	19.7	Bitlis	64	0.7	13.4
Kayseri	839	8.4	12.2	Isparta	168	4.0	28.2	Burdur	109	1.1	30.0
Elazığ	663	16.0	26.1	İzmir	143	3.1	28.6	Erzurum	91	1.2	18.3
İçel	633	16.0	44.7	G.Antep	149	1.1	15.8	Yozgat	119	3.1	30.4
Konya	424	7.0	12.3	Adıyaman	120	1.5	12.8	Aksaray	84	1.8	15.5
Ankara	321	9.6	34.5	Manisa	148	1.5	15.4	Karaman	104	2.7	35.7
Sivas	361	8.5	26.3	Antalya	108	3.4	54.6	Kırıkkale	102	4.1	48.0
Nevşehir	342	3.7	10.7	Çanakkale	105	1.5	23.4	Van	37	1.3	28.8
								Türkiye	15.085	306.0	23.2

Kaynak : Tarımsal Yapı ve Üretim, 1997.

Iğdır Ovası’nın 77 900 ha kadar olan tarım arazilerininin 2000 hektardan fazlasında meyve, yine bir o kadarın da sebze tarımı yapılmaktadır. Meyvecilik yapılan alanların yaklaşık olarak % 75’inde ise kayısı tarımı yapılmaktadır (Tablo 4). Buna paralel olarak üretim miktarı bakımından da kayısının ilk sırada geldiği görülmektedir. Kayısıyı gerek alan gerekse üretim miktarı bakımından sırasıyla elma, şeftali ve armut izlemektedir. Vişne, kiraz, ceviz, üzüm, erik, ayva ise ovada yetiştirilen ve fazla ticarete konu olmayan diğer meyvelerdir.

Tablo 4. İğdır İlindeki Bazı Meyve Türlerinin Üretim Miktarları (2001)

Meyveler	Alan (ha)	Üretim (Ton)
Kayısı	1.555	14 986
Elma	265	5 235
Şeftali	133	1 638
Armut	29	370
Kiraz	6	95

Kaynak : İğdır Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları.

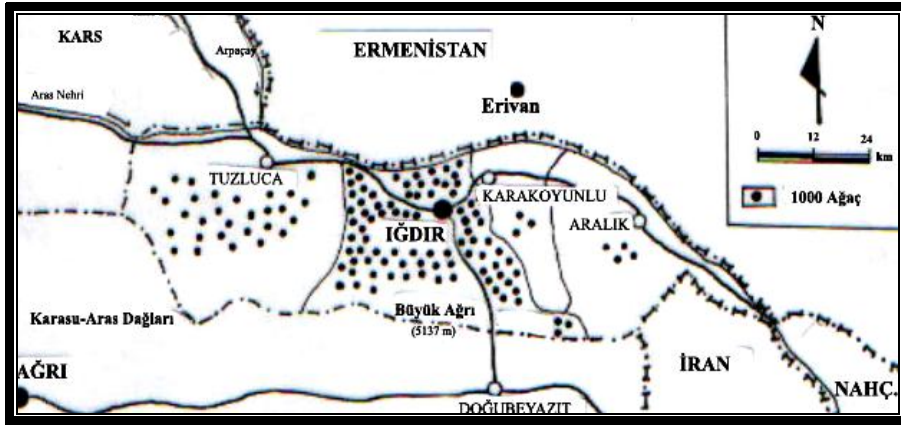
İğdir ovasında kayısı ağaçlarının dağılışıma bakıldığında, 1000 ha'a yakın bir alanda 85 bini aşan meyve veren yaştaki ağaç sayısı ile Merkez ilçenin başta geldiği görülmektedir. Bunu meyve veren yaştaki 29 bin ağaç sayısı ile Tuzluca, 4 bini aşan ağaç sayısı ile Aralık ve 3 bini aşan ağaç sayısı ile Karakoyunlu ilçeleri izlemektedir. Özellikle Tuzluca ilçesindeki meyve veren yaştaki ağaç sayısındaki artış dikkat çekmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. İğdır'da Kayısı Tarım Alanı, Ağaç sayısı ve Üretimin ilçelere Dağılımı.

Yıllar	İlçeler	Alan (ha)	Toplu Meyvelikler		Dağınık Meyvelikler		Toplam Meyve Veren Yaştaki Ağaç Sayısı	Ağaç Başına Yaş Kayısı Verimi (kg)	Üretim (Ton)
			Ağaç Sayısı (adet)		Ağaç Sayısı (adet)				
			Meyve Veren	Meyve Verme yen	Meyve Veren	Meyve Verme yen			
1998	Merkez	1.026	78.800	23 780	9 200	3 400	88 000	100	8 800
	Aralık	65	6000	1 200	100	100	6 100	90	549
	K.koyunlu	210	13 000	1 000	2 000	500	15 000	130	1 950
	Tuzluca	200	9 000	5 000	1 500	1 000	10 500	100	1 105
1999	Merkez	927	73 000	19 700	8 500	2 000	81 500	10	815
	Aralık	58	4 600	1 200	100	50	4 700	-	-
	K.koyunlu	170	11 000	1 000	1 500	400	12 500	16	200
	Tuzluca	400	11 000	23 000	1 500	500	12 500	90	125
2000	Merkez	927	72 500	29 600	8 500	2 000	81 000	150	12 150
	Aralık	58	4 400	1 200	100	50	4 500	80	360
	K.koyunlu	170	11 000	1 000	1 500	400	12 500	100	1 250
	Tuzluca	400	11 000	23 000	1 500	500	12 500	150	1 875
2001	Merkez	927	72 500	19 600	8 500	2 000	81 000	150	12 150
	Aralık	100	4 000	200	-	-	4 000	150	600
	K.koyunlu	166	2 000	100	-	-	2 000	100	200
	Tuzluca	600	25 000	38 500	700	1 050	25 700	80	2 056
2002	Merkez	927	73 000	19 100	9 000	1 500	82 000	40	3 280
	Aralık	100	4 000	300	-	-	4 000	20	80
	K.koyunlu	200	3 000	400	-	-	3 000	30	90
	Tuzluca	600	25 000	39 000	750	1 200	25 750	30	772
2003	Merkez	927	76 700	15 400	10 000	500	86 700	-	--
	Aralık	100	4 100	200	-	-	4 100	-	-
	K.koyunlu	200	3 200	200	-	-	3 200	-	-
	Tuzluca	600	35 000	29 000	1 000	900	29 000	30	1 080

Kaynak. İğdır İl Tarım Müdürlüğü Kayıtlarından Derlenmiştir.

Meyve veren yaştaki ağaç sayısına paralel olarak yıllık kayısı üretiminde de Merkez ilçenin 12 bin tonu aşan üretimi ile ilk sırada geldiği görülmektedir (2001). Merkez ilçeyi üretim miktarlarına göre sırasıyla, Tuzluca, Aralık ve Karakoyunlu ilçeleri izlemektedir (Tablo 5, Şekil 1). Tuzluca, kayısı üretimi en az dalgalanma gösteren ilçe olarak karşımıza çıkmaktadır. Şüphesiz bunda, yükseltiye bağlı olarak Tuzluca'da ağaçların daha geç uyanması sebebi ile, ilkbahar geç donlarından daha az etkilenmeleri rol oynamaktadır.

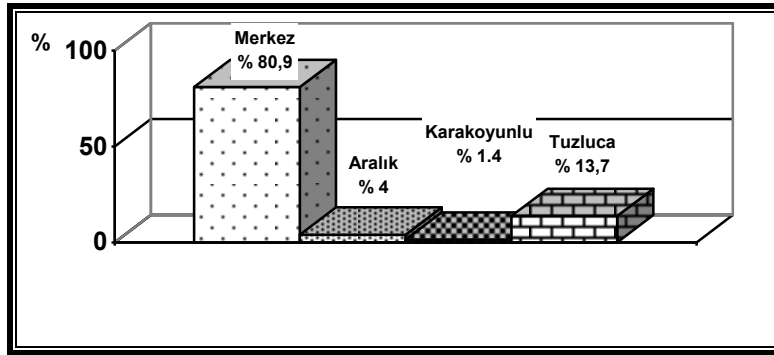
Harita 2. Iğdır'daki Kayısı Ağaçlarının İlçelere Dağılımı (2003).

Daha önce de belirtildiği gibi Iğdır'da, ilkbahar aylarında zaman zaman görülen geç donlar sebebiyle, kayısı üretimi yıllara göre önemli dalgalanmalar göstermekte, hatta bazı yıllar hiç ürün alınmamaktadır. 1992-2004 yılları arasındaki 12 yıllık üretim miktarları incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir (Tablo 6). Görüldüğü gibi, 2000 ve 2001 yıllarında 15 000 tonu aşan üretim, bazı yıllar çok düşük değerlere kadar inmekte ve bazı yıllarda hiç ürün alınmamaktadır (1993). Bazı yıllarda ise üretimin 20 bin tonu aştığı bilinmektedir. Buradan hareketle, kayısı ağaçlarını geç donların etkilemediği yıllarda, Iğdır'da kayısı üretiminin 15-20 bin ton arasında gerçekleşebileceği söylenebilir.

Tablo 6. Türkiye ve İğdır'da Kayısı Ağacı sayısı ve Yaş kayısı Üretimi (1992-2003).

Yıllar	İĞDIR			TÜRKİYE		İğdır'ın Payı (%)
	Ekili Alan (ha)	Meyve Veren Ağaç sayısı (Bin)	Üretim (Ton)	Meyve Veren Ağaç sayısı (Bin)	Üretim (Ton)	
1992	1 556	128 868	10 309	7 940 000	320 000	3.22
1993	1 549	128 779	-	8 270 000	230 000	-
1994	1 447	122 086	8 909	8 680 000	400 000	2.23
1995	1 393	123 020	9 889	9 115 000	250 000	3.96
1996	1 393	122 920	10 968	9 350 000	206 000	5.32
1997	1 491	121 600	5 317	9 935 000	270 000	1.97
1998	1 501	119 600	12 349	10 070 000	490 000	2.52
1999	1 555	111 200	2 140	10 380 000	335 000	0.63
2000	1 555	110 500	15 635	10 730 000	530 000	2.95
2001	1 793	112 700	15 006	10 925 000	470 000	3.19
2002	1 827	114 750	4 222	11 130 000	350 000	1.20
2003	1 827	123 000	1 080		460 000	0.23

Kaynak : D.İ.E. Kayıtlarından Alınmıştır (2003).

Şekil 1. İğdır'da Kayısı Üretiminin İlçelere Dağılımı (2001).

Türkiye'de kayısı ağacı sayısındaki artış dikkat çekmektedir (Tablo 6). Buna bağlı olarak üretim miktarı da yeni bir ivme kazanmıştır. Bunun önemli nedenlerinden biri kuru kayısı üretiminin ve ihracatının artması ile üretici eline geçen kayısı fiyatlarının reel olarak artış eğilimine girmiş olmasıdır (İğdır Tarım Master Planı, 2002, s:52). Hatırlanacağı gibi İğdır kayısı çok büyük oranda taze sofralık olarak tüketilmektedir. Tablo 6 incelendiğinde İğdır ilinde kayısı üretiminde meyve veren ağaç sayısında bir

azalma görülmektedir. Ağaç sayısındaki azalmada kayısının üretici tarafından ucuz pazarlanması önemli rol oynamaktadır. Çiftçilerin yeni bahçeler oluşturmaması ve yaşlı ağaçları da yakacak olarak kesmeleriyle ağaç sayısında bir azalma gerçekleşmiştir. Bunda bahçe oluşturma çok masraflı ve olmasının da önemli rolü vardır. Bununla birlikte, ilkbahar geç donlarının bazı yıllar kayısıyı etkilemesi de çiftçinin kayısı tarımına ilgisini azaltmaktadır. Yinede son yıllarda ağaç sayısında azda olsa bir artış eğiliminin ortaya çıkmakta olduğu söylenebilir. Bunda yöre çiftçisinin pamuk tarımının yapılamaması ile birlikte, tek önemli gelir getiren tarım ürünü olan şeker pancarına son yıllarda kota uygulanmaya başlanmasının etkili olduğu söylenebilir.

Iğdır Ovası'nda üretilen kayısının büyük bir kısmı taze olarak iç piyasaya satılmaktadır. Kuru kayısı üretimi ve tüketimi il içi ile sınırlı kalmaktadır. Iğdır ülkemizin diğer üretim bölgelerine göre daha erken hasat verdiği için avantajlıdır. Ancak, pazarlamada bireysel davranma ve komisyoncular sebebiyle, üreticilerin bu avantajdan yeterince yararlandığı söylenemez. Çünkü yaş kayısı fiyatlarını genellikle il dışından gelen tüccar ve komisyoncular belirlemektedir. Üreticinin kendi ürününü pazarlama şansı yoktur.

BAŞLICA SORUNLAR

a. Toprak ve İklim Özellikleri ile İlgili Sorunlar:

Özellikle Doğu Iğdır Ovası'ndaki killi-alkali topraklar Iğdır'da meyveciliği ve kayısı yetiştiriciliğini önemli oranda sınırlandırmaktadır. Nitekim sahadaki meyve bahçelerinin tamamına yakını Batı Iğdır Ovası'nda bulunmaktadır. Aynı zamanda burada sulama şebekesi ile ilgili çalışmalar da tamamlanamamıştır. Ancak toprak ıslah çalışmalarının ve sulama suyu şebekesinin tamamlanması halinde, sahanın mevcut potansiyelinden faydalanılabilir. Kurak ve yarı kurak iklim özellikleri, nispeten elverişli sulama imkanları ile yöre ikliminin kayısı yetiştiriciliğine imkan sağladığından daha önce söz edilmişti. İklim özelliklerinin bu avantajları yanında, bazı olumsuzluklara da neden olduğu belirtilmelidir. Bunların

başında, ilkbahar geç donları gelmektedir. Nitekim hiç ürün alınamayan yıllar olabilmekte ve üretim büyük dalgalanmalar göstermektedir. Yine zaman zaman meydana gelen dolu yağışları da üretimi olumsuz şekilde etkilemekte ve ağaçlara zarar vermektedir.

b. Su ve Su Temini ile İlgili Sorunlar:

Kayısı ağaçları genel olarak bol sudan hoşlanmaz. Ancak meyvelerin irileştiği ve olgunlaştığı dönemde sulanması gerekir. Su tutan derin topraklara dikilmiş bahçelerde ağaçlar büyük oranda çiçek ve meyve dökümü yaparlar. Bununla birlikte, yörenin kurak ve yarı kurak bir iklim bölgesi olması yaz mevsiminde bahçelerin sulanmasını gerektirmektedir. Ovada sulama sorunu olmamakla birlikte, özellikle kurak geçen yıllarda çiftçi için sorun olabilmektedir. Taban suyunun yüksek olması da kayısı yetiştiriciliği için özellikle Doğu Iğdır ovasında önemli bir sorun oluşturmaktadır. Bahçeleri göllenmeyecek şekilde sulanması gerekmektedir. Bu konuda Malatya'da son yıllarda yapılan *damla ve fıskiye sulama* yöntemleriyle verimin artırıldığı bilinmektedir. Bu yönde çalışmalar yapılmalıdır.

c. İlaçlama ve Gübreleme İle İlgili Sorunlar:

İlaçlama ve gübreleme kayısı yetiştiriciliğinde çok önemlidir. İlaçlama ile kayısı ağacına ve ürüne zarar veren canlılar etkisiz kılınmakta, gübreleme ile de topraktaki besin döngüsü hızlandırılmaktadır. Iğdır'da çiftçilerin çok azının ilaçlama ve gübreleme yaptığını söyleyebiliriz. Azotlu ve fosfatlı/fosforlu gübre kullanımı yaygın değildir. Daha çok bahçelere hayvan gübresi kullanılmaktadır. Gübre kullanılmada, bilinçsizlik yanında ilaç ve gübre fiyatlarının çok yüksek olması önemli rol oynamaktadır. Kayısı ağacının gübrelemeye karşı iyi reaksiyon gösterdiği bilinmektedir. Verim çağındaki bahçelerde ağaç başına 2 kilogram azotlu, 0.5 kilogram triple süper fosfat verilmesi yararlıdır (Iğdır İl Tarım Müdürlüğü, 2000, Çalışma ve Brifing Dosyası). Ancak, toprak tahlili ile uygun gübre kullanımı esas olmalıdır. Kireçli topraklar için suda erir fosfor şeklinde gübreler ile asit karakterindeki azotlu gübreler tercih edilmelidir. Bununla birlikte, mikroorganizma faaliyeti düşük olan asitli topraklar için nitrat şeklindeki

azotlu gübreler uygundur (<http://www.bahce.biz/bitki/meyve/kayisi2.htm>). Uygun olmayan gübrelerin toprağı çoraklaştırması kaçınılmazdır.

İlaç kullanımında, hangi dönemde hangi tarım ilacının hangi dozda kullanılacağını bilmek gerekmektedir. Bazen tarım ilaçlarında doz aşımı taze filiz ve tomurcukların yanmasına sebep olabilmektedir. Kayısı yetiştiricileri özellikle, ilaç fiyatlarının yüksekliğinden şikayetçidirler. Nitekim, Iğdır'da çok az sayıda çiftçi düzenli ilaçlama yapmaktadır. Oysa kayısının yılda dört kez ilaçlanması ağaç sağlığı ve meyve kalitesi açısından çok önemlidir.

d. Hasat ile İlgili Sorunlar:

Kayısı nispeten yumuşak bir meyve olduğu için toplanması dikkat isteyen bir meyvedir. Toplarken çok kolay ezilmekte ve diğer meyvelere göre daha çabuk bozulabilmektedir. Hatta biraz geç toplandığında kısa sürede dalında bozulabilir. Bunun için kayısı zamanında ve dalından elle teker teker toplanmalıdır. Dallara zarar vermemek ve düşerek yaralanmaları engellemek için de, merdiven kullanılması şarttır. Iğdır kayısı taze sofralık olarak rağbet gördüğünden bunlara özellikle dikkat edilmelidir. Ayrıca, kayısı ağacının tüm meyveleri aynı zamanda olgunlaşmaz. Buna rağmen genellikle yörede hasat bir kerede yapılmaktadır. Dolayısıyla meyvelerin bir kısmı fazla olgunlaşarak kayıba sebep olurken, bir kısmı da olgunlaşmadan toplanmaktadır. Bunun için kademeli hasat yanında, ürünün gönderileceği pazarın mesafesi de, hasatta dikkate alınmalıdır.

e. Pazar Sorunu:

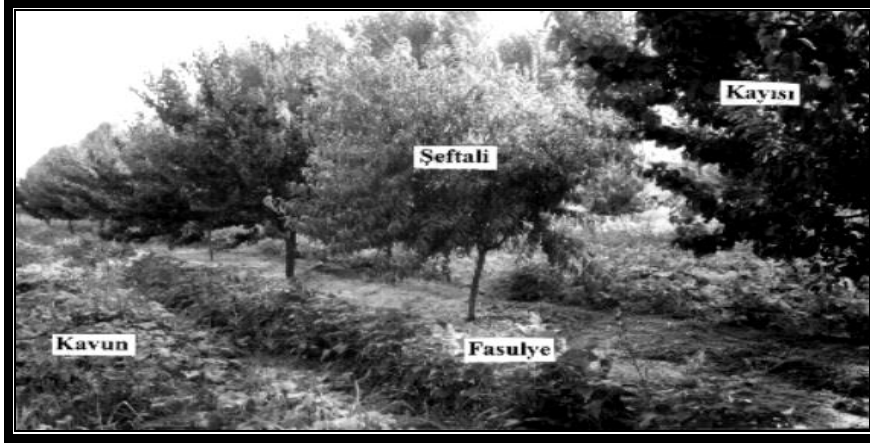
Iğdır Ovasındaki kayısı yetiştiriciliğinin en önemli sorununun pazarlama sorunu olduğu söylenebilir. Iğdır'ın büyük merkezlere uzaklığı önemli bir sorun oluşturmaktadır. Nakliye masraflarının yüksekliği çiftçilerin ürününü ucuz satmasına sebep olmaktadır. Iğdır kayısı özellikle Malatya ve Kayseri gibi illerden yöreye gelen tüccar vasıtasıyla ulusal pazara girmektedir. Kayısının sofralık dışında Iğdır veya yakın başka bir merkezde değerlendirme şansı yoktur. Bu durum da halkı yerli komisyonculara ve yabancı tüccarlara bağımlı kılmaktadır. Kayısı yetiştiricilerinin kooperatifleşerek organize olmaları gerekmektedir.

f. Fidan Yetiştirme İle İlgili Sorunlar:

Iğdır'da kayısı yetiştiriciliğinin önemli sorunlarından biri kaliteli, aşılınmış fidan bulamamakla ilgilidir. Bu sorun ülkemizde kayısı yetiştiriciliğinin ortak sorunlarından biridir. Aşısız ve iyi cins kayısı vermeyecek fidanlardan oluşan bahçeler, üretim miktarı ve ürün kalitesini olumsuz etkilemektedir. Iğdır İl Tarım Müdürlüğü'nün yapmış olduğu aşılama ve iyi cins fidan üretme çalışmaları sonuç vermiş, kaliteli fidanlar, çiftçilere dağıtılmış ve üreticiyi bilinçlendirme çalışmaları yapılmıştır. Ancak, bu çalışmaların sürdürülmesi gerekmektedir.

g. Halkın Bilgi ve İlgisi:

Iğdır çiftçisinin kayısı yetiştiriciliği konusundaki yeterince bilinçli olduğu söylenemez. Ovada kayısı yetiştiriciliğinin hala büyük oranda polikültür şeklinde yapılması, kayısı yetiştiriciliğinin önemli sorunları arasında olup, verimi etkilemektedir (Fotoğraf 3). Gözlemlerimize dayanarak yetiştiricilerin fidan dikme, gübreleme, budama, sulama ve hasat konularında yeterli bilgiye sahip olmadıkları söylenebilir. Bu konuda Iğdır Tarım İl Müdürlüğü'ne önemli görevler düşmektedir.

Fotoğraf 3. Kayısı Yetiştiriciliği Genellikle Polikültür Olarak Yapılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Doğal çevre özellikleri Iğdır'da zengin bir tarımsal potansiyelin ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. Bunun sonucu olarak da, tarım en

önemli ekonomik faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Yörede gelir getiren en önemli tarımsal ürün şekerpancarıdır. Bunu bahçe tarımının takip ettiği söylenebilir. Özellikle kayısı yöre çiftçileri için önemli bir gelir kaynağıdır. Kayısı tarımı alınacak bazı tedbirler ve yapılacak çalışmalar ile daha da önemli kılınabilir. Iğdır kayısı albenisi, hemen hemen tamamının yaş olarak pazarlanması ve ülke üretiminin bazı yıllar % 5'inden fazlasını vermesine rağmen yeterince tanınmamaktadır. Büyük bir kısmı yaş olarak pazarlanmakta olan Iğdır kayısının ticareti il dışından gelen tüccar ve komisyoncuların kontrolündedir. Ürünüden yeterince gelir alamayan çiftçilerin kayısıya ilgileri giderek azalmaktadır. Bu durum da kayısı ağacı sayısında giderek azalmaya neden olmaktadır. Yaş kayısı üretimi yanında, alınacak önlemlerle kuru kayısı üretiminin de dış pazarlara yönelik olarak arttırılması pazar sorununu çözmek açısından faydalı olabilir. Ayrıca çıktıya yönelik sanayi (reçel, meyve suyu vs.) içinde olanaklar zorlanmalıdır. Böylece ildeki ağaç sayısındaki azalmanın önüne geçilebileceği gibi, çiftçilerin Kayısı tarımına ilgileri tekrar arttırılabilir.

Iğdır kayısı diğer üretim bölgelerinden daha önce hasat edilmektedir. Bu durumu avantaja dönüştürecek tedbirler alınmalıdır. Bu da üreticilerin kooperatifleşmeleri ile mümkündür. Nahçıvan'da üretilen kayısının il pazarına daha erken girmesi de iç tüketim talebini azaltmaktadır. Nahçıvan'dan yaş sebze-meyve ithalatının tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Ülkemizin tüm kayısı üretim bölgelerinde olduğu gibi, çiftçilerin en önemli sorunlarından biri ilkbahar geç donlarıdır. Bu yüzden üretim yıllar arasında büyük dalgalanmalar göstermektedir. Hatta bazı yıllar hiç ürün alınamamaktadır. Riskli dönemlerde bahçelerde saman vs. yakılarak oluşturulabilecek duman nispeten faydalı olabilir. Ayrıca, erkenci türlerden çok, yörenin iklim özelliklerine uygun türlerin belirlenmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Yine bahçelerin mümkünse, ilkbahar geç donlarından daha az etkilenecek yamaç ve sırtlara kurulması faydalı olacaktır.

Daha önce de ifade edildiği gibi, Iğdır kayısısı ülkemizde yeterince tanınmamaktadır. Bunun için reklam çalışmalarının yürütülmesi gerekmektedir. 2001 yılında I. Ağrı Dağı Festivali çerçevesinde yapılan ama artık yapılmayan *kayısı yarışması* gibi etkinlikler sürdürülmelidir. Ayrıca, her yıl düzenli olarak bir kayısı festivali yapılabilir. Göze de hitap edecek ambalaj ve etiketleme ile reklamı yapılabilir.

Üç ülkeye sınırı olan Iğdır'da, bu ülkelere yönelik ihracat düşünülebilir. Maalesef, ülkemizde taze kayısı ihracatı yok denecek kadar azdır.

Iğdır'da kayısı tarımı polikültür şeklinde yapılmaktadır. Bu durum da kayısı bahçelerine zarar vermekte ve verimi düşürmektedir. Çiftçilerin bu konuda bilinçlendirilmeleri gerekmektedir.

Bahçelerde tozlayıcı çeşitlerin bulunmaması da bazen ağaçların meyve vermemesine sebep olmaktadır. Yöre çiftçisinin bu konuda bilgilendirilmesi ve bahçelerde tozlayıcı türler de yetiştirilmesi gerekmektedir. Maalesef, diğer dölleyici çeşitlerin de bahçelerde bulunması gerektiği konusunda çiftçiler bilinçsizdir.

Yöre çiftçisi kayısı bahçelerindeki bakım işleri konusunda da yeterli bilgiye sahip değildir. Bunun için fidan üretme bahçe oluşturma, sulama, gübreleme, budama gibi konularda bilgilendirme toplantıları yapılabilir, kurslar açılabilir. Ayrıca hazırlanacak broşürler çiftçilere dağıtılabilir.

Yörede ağaç sayısını arttırmak amacıyla, bahçe kurma şartıyla tarımsal krediler kullanılabilir.

Risk yüksek olduğu için, sigorta acenteleri konuya sıcak bakmasa da, doğal afetlerin (don, dolu vs.) sigorta kapsamına alınması için çalışmalar başlatılmalıdır.

KAYNAKÇA

Anonim, 1990, Kayısı Yetiştiriciliği. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Çiftçi Broşürü Yayın No: 76, Ankara.

Anonim, 1996, Ilıman İklim Meyveleri Ders Notları. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Samsun.

Asma, B.M., 2000, Kayısı Yetiştiriciliği. Evin Matbaası, Malatya.

- Doğanay, H., 1985, Tarım Coğrafyası. Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Ders Notları: 86, Coğrafya Bölümü No: 12, Erzurum.
- Doğanay, H., 1995, Türkiye Ekonomik Coğrafyası. Öz Eğitim Yayınları: 6, İstanbul.
- Güner, İ., 1993, İlimiz Iğdır. İl Milli Eğitim Müdürlüğü Koruma ve Yaşatma Derneği Yayın No:1, Iğdır.
- Kırzioğlu, M.F., 1953, Kars Tarihi. I. Cilt, Işık Matbaası, İstanbul.
- Koday, Z., 2004, Kağızman İlçesinde Meyvecilik. Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:12, s:191-208, Erzurum.
- Mehlanbacher, S.A., Cociu, V., Hough, L. F., 1991. Apricots. Genetic Resources Fruit Acta Hort. Vol. 290, P: 66-107.
- Nişancı, A., 1979, Iğdır Ovası ve Yakın Çevresinde uygulamalı İklim Çalışmaları. Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Basılmamış Doçentlik Tezi, Erzurum.
- Özbek, S., 1978, Özel Meyvecilik. Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Yayın No. 128, Adana.
- D.P.T., 2001, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu Meyvecilik Alt Komisyon Raporu, Ankara.
- D.M.İ.G.M., 1984, Ortalama, Ekstrem Sıcaklık ve Yağış Bülteni. Ankara.
- Iğdır Tarım Master Planı, 2002, Ankara.
- Iğdır Valiliği Cumhuriyetimizin 75. Yılında Iğdır İl Yıllığı, 1998, Iğdır.
- Iğdır İl Tarım Müdürlüğü, 1997, 1996 Yılı Çalışma Raporu, Iğdır.
- Tarımsal Yapı ve Üretim (muhtelif sayıları). D.İ.E., Ankara.
- <http://fao.org>
- <http://ebkae.gov.tr>
- <http://www.bahce.biz/bitki/meyve/kayisi.htm>
- <http://kaum.edu.tr7kaum10.html>
- <http://www.uga.edu/fruit/apricot.pdf>
- <http://www.emed-tds.com/agrifooddocs/Agrifood%20Turkey.doc>

Iğdır'da Kayısı Tarımı ve Başlıca Sorunları